

Проф. др Бранко С. Ристић¹³

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

**СИСТЕМ ЛИКОВА У ПРИЧАМА ЈОРДАНА ЈОВКОВА И
ЛИКОВИ ИЗ ХРИШЋАНСКЕ САКРАЛНЕ ПАРАДИГМЕ**

Апстракт: *Тумачење прича Јордана Јовкова по дубини, која допире до самих недара библијског митолошког универзума, открива нам критичко циљно тумачење, које није јасно и намерно експлицирано као концепција аутора. Досадашња бугарска књижевна критичка традиција увек је истицала особито високу фреквентност прорицања, предсказања у стваралаштву Јовкова, и увек их је тумачила кроз фолклорни „филтер“.*

Откривање и тумачење уочених културних модела у тексту (у сваком тексту) – знакови су у евентуалном правцу увећања његовог семантичког обима. Поседовање критичког искуства не дозвољава неосновану појаву хиперинтерпретације, већ даје меру осећаја и добросавесности.

Кључне речи: тумачење, сакрално, парадигма, Библија, генезис, апокалиптично, откривење, митолошко, универзум.

Блискост која није јасно и намерно експлицирана као концепција аутора. може се одредити приликом циљног тумачења као што је критичко. (Циљно тумачење у смислу тражења дубинских нивоа текста, одређивања његовог евентуалног културног генезиса што покушава да интегрише различите паратекстуалне просторе, а не у смислу тенденциозно-некоректног). Код таквога тумачења прича Јордана Јовкова по дубини, која допире до самих недара библијског митолошког универзума, откривају се оне карактеристике јунака које пружају основе да они буду промишљани као пророци, апостоли, мученици, грешници и праведници у једној „уметничкој Библији“.

Досадашња бугарска критичка традиција увек је истицала особито високу фреквентност прорицања, предсказања, у стваралаштву Јовкова, и увек их је тумачила кроз фолклорни *филтер*. Због тога и јунаци који се баве предсказањем и пророчанством припадају типу фолкорног човека који зна да тумачи знакове природе. И не да би се оспорила већ да би се обогатила та традиција, критички фокус могао би да буде замењен тако што би се ти

¹³ braris9@gmail.com

ликови идентификовали као пророци који знају да тумаче Божанске знакове. Ово још више због тога што сами Јовковљеви текстови провоцирају овакву „смену фокуса“.

Анализациона оптика која је оријентисана према библијској структури ликова може да причу „Јуначке главе“ протумачи као откривење светог човека деда Русија о Страшном суду над неверницима. Два пута текст акценат ставља на његове „чисте и беле као снег“ рукаве, који као да га припајају светости Христових изабраника, који су „опрали своју одећу и избелили је крвљу Јагњета“ (Откр. 7, 14) и који призивају праведну награду за своја страдања (Откр. 6, 10). Тако и деда Руси очекује крај „тешких“ дана, када ће „Турска пасти“. А да ће се то догодити пише у једној књизи која је пронађена на Светој Гори... а оно што пише то ће се и десити. Завршено. Неизмерна вера у писаније које је маркирано као свето, и које прориче Дан Искуљења, представља још један разлог за промишљање деда Русија као светог, божјег човека – *блажен је онај који чува пророчанске речи ове књиге.* (Откр. 22, 7), зато што он, у свом сазнању, речи о апокалиптичком крају зла заиста чува као најистинитије и пророчанско. Иако у тој књизи нису записани, а у другој јесу само у оквиру уметничко-фикционалног простора, присутни само у могућем начину, они ипак имају снагу сакралног предказања о незаменљивој награди: *Добро за Бугаре, лоше за Турке.* У овом случају мисли се на постављање у саоднос једног канонског текста, какав је Библија, са једном уметничком фикцијом, и њихово поређење као семантика, није профана критичка произвољност зато што у причи постоје довољно основане аналогije о смислу и ликовима с Апокалипсом.

Деда Руси прориче *олују, али не било какву олују већ аждају – где небо одјекује и муње блеште као да аждаје падају, када испред облака лете орлови и преводе их.* Његово пророчанство очигледно кореспондира са апокалиптичним визијама из Библије: *...затим се појавише муње и гласови, грмљавина и тутњава и велико невреме са градом* (Откр. 11, 19), *...ето, велике црвене аждаје са седам глава* (Откр. 12, 3). Ликови и семантика слични библијским из *Откривења Св. Јована Богослова* имају и предказања: *Једне вечери када се месец беше уздигао бео и чист, одједном потамни и постаде црвен као крв (...И месечина постаде као крв)* (Откр. 6, 12).

А посечене јуначке главе, које је езекутор оставио у смећу, као да понављају судбину Божјих сведока за које је речено да безбожници *неће дозволити да њихова тела буду сахрањена у гробове* (Откр. 11, 9) и који су *два светионика који стоје испред Бога, господара земље* (Откр. 11, 4). Небески светионици – кандила – спуштају се над гробове јунака на крају приче – знак да је њихова мисија праведна а њихово мучење у њено име – свето, не само према критеријумима људске историје него и према највишој

мери – божанској, надисторијској, вечној; знак којим Господ обележава изабране.

У контексту тих паралела усклик деда Русија: *Христос воскрес, људи! Честито вам царство!* јесте наговештавање Дана Истине и Спасења за оне који страдају и верују у њега, Дана Страшног суда за невернике. Дан је то који у оквиру текста приче оставља предосећај, очекивање, подршку, а његово наговештавање – пророчанство.

Ако је у „Јуначким главама“ апокалиптички Дан Божјег гнева само предсказан, онда је у причи „Последња радост“ промишљен као реалност, као *најстрашнија од свих беда*, као казна која је задесила људе што су се осмелили да се самоистребљују, што су се осмелили да се огреше пред својим Творцем. Надокнада за грех долази као *свирепа, тријумфална и незасита*, смртоносна колера, страшнија и немилосрднија од рата, претварајући у бескрајну *мртвачницу* војнички логор. И једва онда, усред побеснеле смрти која као сноплје обара велику армију, умно поремећена брбљања деда Славија добијају други смисао, зато што Бог своја пророчанства често ставља у уста простодушних, ништавног духа, и прави их *пророцима*. Због тога, и као откривење више, Рачо Самсара промишља предсказање деда Славија: *Иде Жетва, жетва! – Ево је, заиста, жетва. Пред тим толико бројним сноповима уплашио би се и најненаситији жетелац.*

И заиста, Божје промишљање садржано је у пророчанским речима старца, зато што је у Библији жетва – симбол Страшног суда, Дана Гнева и казне: *Онај што седеше на облаку баци Свој срп на земљу и земља би пожњевена* (Откр. 14, 16).

Прича „Последња радост“ у средишту има фигуре – сакралне типове из библијске традиције. Ако је деда Слави пророк, Рачо Самсара је апостол који међу људе доноси Слово Божје. Он је не само тај који још на станици чује и прониче у трагични пророчански смисао речи избезумљеног деда Славија; онај који има чула проницљива за реч истине, за њен свети смисао; он је и човек који цитира Библију, који говори речима Божјим, речима Светог писма – *мала укоричена књижица коју је непрестано читао*, речима Апокалипсе: *Погледах, и ево уплашен коњ и на њему јахач, име му је – смрт; за њим је ишао пакао, беше му дата власт на четвртину земље да сеје смрт мачем, глађу, помором и звери земаљске...* Овај дословни цитат из Библије (Откр. 6, 8), стављен у уста Рачи Самсари, који има велику храброст да ствари назива правим именом, звучи као апостолска посланица посвећеног тајнама Божје Речи, који је надарен снагом да је понавља и тумачи, да казује Истину грешним људима – да се освесте и сагледају свој грех, да не грцају због Божје казне која их је снашла. Зато што је праведна пресуда за оне који су заборавили свети завет *не убијай!*, за оне који су се окренули од Бога и његове праведне речи, које је мало људи прихватило, као и у речима његових

следбеника: *Нису га сви добро разумели и Рачо је настављао да говори као сам себи.*

Није необично да у својој самоуништавајућој страсти, у мржњи према непријатељу људи губе мисао и осећај за љубав према ближњем и за Божју љубав, зато и нису свесни свога греха. Али: *Да нисам дошао и да им нисам говорио не би имали грех; а сада немају оправдање за свој грех* (Јов. 15, 22). И само апокалиптички гнев Господа може да их уразуми – једва услед жетве, колере, *рат као да је закаснио, непријатељ се није мрзео*; једва под теретом пристигле казне грешници се смирују и ослушкују Божје послање које Рача Самсара и чита.

Једини који слуша његове *узвишене и пророчке речи* без страха, који је усред харајуће смрти *спавао сном праведника*; једини коме је суђено да се радује лепом времену и цвећу у сновима, док колера узима свој данак, јесте управо Љуцкан. Он је Мученик у причи „Последња радост“, човек обележен од Бога, чист праведник. Љуцкан се чак самоидентификује као Христов борац, као мученик у име Божје помоћу *великог дрвеног крста, пришивеног на предњем делу његове блузе* и помоћу своје необичне патетичне речи о *снази крста: Крст ће победити полумесец. Победиће. Часни крст је то и православна вера. Бог не помаже некрштенима... Моћ је у крсту. Носи крст са собом и не бој се!*

Поема „Љуцкан гори у црвеним пламеновима“, коју је он сам написао, постаје његова суђаја, његово *житије и страдање*, и на тај начин – његова *уметничка* самоидентификација као мученика – зато што Љуцкан заиста изгара у црвеним пламеновима митраљеске канонаде, који му се привиђају као *лале, црвене лале*. Тако је и његова смрт овенчана симболом Христове жртве – црвеним цвећем, чију семантику препознаје као *Љубав, само љубав!* – Божја љубав према невино саможртвујућим. Није случајно што је он – слабашан, немоћан – поштеђен колере, Божјег гнева. Он је свети човек којег је Господ миропомазао, и који дарује у Дану Страшног суда а благосиља их због њиховог страдања у *Његово име. (...) Више неће бити ни гладни, ни жедни... и Бог ће обрисати сваку сузу са њихових очију.* (Отк. 7, 16 и 17). Љуцкан: *јадан и злочест целог живота, у свом предсмртном тренутку на граници између земаљског и оностраног бића доживљава некакво слатко блаженство: нигде га није болело, ништа није желео, ништа му више није било потребно. Неподношљиви болови, неутољива жеђ, бескрајно самосажалење, ишчезли су као неким чудом.* Бескрајне патње у земаљском чистишту замењене су *тихом и надахнутом радошћу*, од предосећаја за вечиту хармонију, за рај. Бело цвеће према коме Љуцкан протеже руке у својој последњој минути, у хришћанској је традицији симбол невиности, праведности, светости. И његови *тешки и безнадежни напори* према малој белој стабљници јесу у ствари последњи корак једног мученичког и тужног пута ка небеском блаженству, ка светости.

Када се поведе реч о Јовковљевм паћеницима, мученицима, у његовој *уметничкој Библији* неминовно се као маркантан лик истиче Серафим. Канонизован већ својим именом, он је, као и Љуцкан, један од мањег броја Јовковљевих безгрешника. Али ако је Љуцкан један од злочестих на земљи, да би били блажени на небу праведници, Серафим је лик који као да обитава земаљским простором, необично дистанциран од доживљавања свог властитог злочестог удела у њему.

Ако се, ипак, Љуцкан самопромишља као *уклет и злочест*, пати од судара са људским злом и од бремена туђег греха, Серафим као да није оптерећен земаљским жељама и тегобама, безосећајан је према одрицањима и сиромаштву, некако необичан и незаинтересован за своју властиту судбину. Шта ће радити, колико ће му платити, када ће му Павлина вратити новац, где ће спавати – сви ти могући немири замењени су једним вечитим блаженим осмехом и замагљеним погледом. Лишен социјалног идентитета – *ни сељак ни грађанин*, са аутобиографијом маркираном у две-три реченице, који није везан са страним просторним координатама, Серафим као да живи у другим, изванземним просторима. (Можда је због тога његово присуство у земаљским просторима помало неадекватно – комично, највише у његовим вербалним наступима). Аутсајдер у хијерархији људскога друштва, маргиналан за то друштво, он је усидрен у центру симулизујућег савршеног кружног простора мегдана. Серафим је анђеоло не само по имену, он је оваплоћено Добро и Милост, морални коректив и морални идеал. Он је мученик, уколико је осуђен да живи у једном свету а у ствари припада другом, да буде истовремено и човек и надљудска мера праведности.

Серафим се не самоидентификује као страдалник и мученик. Последице његових дугогодишњих невоља метонимијски су пренете на његов чувен капут – трајно карактеристично обележје, али ипак не властито – личносно, већ вештачко, случајно, заменљиво. И његово најмучније самопромишљање, најангажованији однос према капуту – метонимија тешке судбине коју Серафим изражава, јесте: *Оно је, што би се рекло, добро за музеј... зато што он живи у људском свету, али према Божјим законима, праведни и спасоносни: Ко чини добро сиромашу, даје на зајам Господу, и он ће му се одужити за његово добротинство* (Прит. 19, 17.) Изванземна награда за њега је реалније и остварљивије очекивање од наде за признање и захвалност земље: *Леп је овај мој капут... па ако ми је и писано, са њим могу да се представим и пред Богом. Тамо на оном свету овај ми капут може помоћи, можда ће ми тамо дати нови, златни, како би се рекло, скупоцени...* Серафим је не само еманација људског добротинства, већ, с обзиром да је безгрешан, он је и оваплоћена пројекција небеског савршенства, зато што *нема праведника на земљи да чини добро и никада да не греши* (Екл. 7, 20); он је блажени и у земаљском бићу, канонизовани праведник Јовковљеве *уметничке Библије*.

Иако је њен основни топос Чистилиште и искупљење, зато што већина људи током целог свог земаљског пута лута између граничних простора раја и пакла, то као да неуједначено присуствује у њему искупљујући незнане грехове невиних људи, које у својим текстовима Јордан Јовков на један или други начин усмерава ка хришћанским свецима-мученицима.

Баба Вала из приче „Стари људи“ лик је који у својој дубокој семантици гравитира ка библијској традицији, и помоћу својих карактеристика у наративном приповедању, којима се даје измучено и пребледело лице светице, мученице, и помоћу индиректних аналогича наведених у тексту као асоцијације (не предодређене и, можда, неосмишљене) другог лика у причи – деда Васила. Његове успомене на помрлу децу и размишљања о тузи његове жене за њима, баба Вале, два пута су у тексту упоређена са фигуром црвених, као крв, као рана цветова нара пред његовим погледом. *Једновременост дешавања у сазнању и пред очима лика: **прошло му је кроз памет када је гледао, паралела је између мисли и чулних осећаја, и подсећа на модерно у Јовковљевој фабуларној ситуацији, маркираној глаголским удвајањима **виде – схвати и гледа – позна**, која су традиционално заједничко место за пишичево презентовање чврсте и трајне карактеристике већине јунака*** (Стефанов 1992, 127).

На крају приче ова схема поново функционише, али је очито артикулисана само њена чулна компонента: *видео је пред собом баба Валу*, док је рационална прећутана, али би могла да се успостави као мотив вербалног исказа јунака: *...И певао је: – Чистаја дево, радујсја!... и пад у реку радујсја! Твој син воскресне, тридневен од гроба...* Цитарини акатистички текст деда Василов представља културни код ка спознаји, разумевању баба Валиног лика у традицији хришћанског персоналног типа Деве као мајке невиножртвованих Божјих љубимаца.

Конотативна значења у правцу повезивања семантике приче са библијским митолошким универзумом таложе се и из саодноса визије о крвавим цветовима нара као ране и лика старице. Зато што као *посредник на граници између материјалног и духовног очи уређују постојеће* (Стефанов 1992, 159) а поглед деда Василов структурно и семантички изједначава те границе као чулни и у том смислу материјални аналогон својих душевних колизија: црвене цветове – ране традиционална је асоцијација на Распеће Божјег Сина и на лице баба Вале, које је мученички обележено.

На овај начин текст провоцира двосмерно декодирање семантичког статуса лика баба Вале. С једне стране он је еквивалентан симболу страдалничке жртвености структурне компоненте у схеми визија–мисао; он је више од крваво расцветалог нара који пред собом види деда Васил, размишљајући о муци своје породице. С друге стране смисаоне кореспонденције остварене на основу исте те схеме, с одломком из Акатиста Богородичиног, који функционише као имплицитно препознавање

библијског архетипа Деве у лику баба Веле, још једном га повезујући са хришћанском традицијом. Фолклорна прича о старици која оплакује рану смрт своје деце звучи као животна мисао о светици чија чеда у својој чистој непорочности искупљују туђе грехове. Породична драма, која је акумулирала интенције религиозног открочења, постаје хуманистичко уопштавање.

Откривање и промишљање уочених културних модела у тексту (у сваком тексту) – знакови у правцу евентуалног увећања његовог семантичког обима – често се нађе на крхкој граници са хиперинтерпретацијом зато што је анализа критичка хипотеза која служи, која је потчињена некаквој концепцији, и колико је обимнија та концепција, колико макроструктурнија јесте њена оптика; колико више тежи уопштавањима анализираног естетског феномена у његовој целовитости, толико је агресивнија, искушенија да халуцинира текстуалне чињенице у своју корист, да еквилибрира и чак да шпекулише са њима у име своје уређености и заснованости. Да се тумачење текстуалних знакова не би изродило у неосновану хиперинтерпретацију, неопходно је да се поседују критичко искуство, осећај и добросавесност. Повезаност уметничког света Јовкова са библијским митолошким универзумом рачуна на управо то код Јовкова.

НАПОМЕНА

ЈОРДАН ЈОВКОВ (1887–1937) један је од највећих бугарских прозних писаца. Дела: *Приче из рата I, II, III, Вечери у Антимовском храму, Жетвар, Старопланинске легенде, Кад би могли говорити* (приповетке); *Имање на граници, Повест Гороломов* (романи); *Борјана, Милионер* (драме). На српски су га преводили: Синиша Пауновић – приповетке и роман *Имање на граници*, 1937, 1938. и 1939; Цвета Котеска – *Вечери у Антимовском хану*, 80-их година прошлог века, и писац ових редова, крајем 90-их. Године 1948. објављена је, у Загребу, књига његових приповедака *Кад би могле говорити*.

ЛИТЕРАТУРА

Библија (2007), Глас цркве, Шабац.

Василев, В. (1992), *От 1920 до днес* в студии, статии, полемики, Софија.

Георгиев, С. (1979), *Език и стил на Йордан Йовков*, Софија.

Добрев, Д. (1989), *Поетика на Йовковия разказ*, Софија.

Игов, С. (2008), *Историја бугарске књижевности 1878–1944*, Филип Вишњић, Београд.

Йовков, Й. (1989), *Съчинения в два тома*, Софија.

Стефанов, В. (1992), Џовковите герои четат знаците, у: *Творбата – безкраен диалог*, Софија.

Фрај, Н. (1985), *Велики код(ЕКС)*, Просвета, Београд.

Ristic S. Branko, Ph.D., Associate Professor
Teacher Training Faculty in Prizren – Leposavic

A SYSTEM OF CHARACTERS IN THE STORIES BY JORDAN JOVKOV AND CHARACTERS FROM CHRISTIAN SACRAL PARADIGM

Summary: *Interpretation of stories by Jordan Jovkov according to the depth which goes to the very core of biblical mythological universe, reveals a critical aimed interpretation, which is not clear and purposefully explicit as a conception of the author himself. Previous Bulgarian critic tradition has always emphasized a high frequency prophecy and foretelling in the work of Jovkov and has always interpreted it as a folk`filter`.*

Revelation and interpreting visualized cultural models in the text (any text) – are signs of the eventual direction in the increase of its semantic extent.

Owing a critical experience does not allow for unfounded presence of hyper-interpretation but offers a measure of sense and good consciousness.

Key words: interpretation, sacral, paradigm, Bible, genesis, apocalyptic, revelation, mythological, universe.